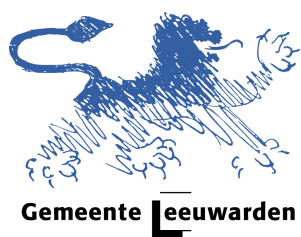

Pieken in het Noorden

**Groningen-Assen
Leeuwarden
Emmen**

- januari 2006 -

Pieken in het Noorden

Inhoudsopgave

VOORWOORD	4
1. INLEIDING	5
1.1 Speelveld.....	5
2. PROFIELSCHETS	7
2.1 Wonen.....	7
2.2 Werken.....	8
2.3 Kenniseconomie.....	13
3. AMBITIE.....	17
3.1 Groeiperspectief	17
3.2 Focus op Lissabon	18
3.2.1 Attractieve steden: wonen en werken in een aantrekkelijke en dynamische omgeving..	19
3.2.2 Kennis en innovatie: de motor voor regionale ontwikkeling.....	21
SLOTWOORD	23

Voorwoord

Het huidige economische stimuleringsprogramma voor Noord-Nederland, het Kompas voor het Noorden, loopt eind 2006 af. Het Samenwerkingsverband Noord-Nederland (SNN) werkt aan een opvolger van dit programma en heeft de lijnen hiervoor uiteengezet in de Strategische Agenda voor Noord-Nederland 2007-2013. De inhoud van de Strategische Agenda wordt in sterke mate bepaald door de inzet van zowel het Rijk als de EU op het stimuleren van sterktes in plaats van het opheffen van regionale achterstanden. Dit betekent een toenemend belang van kennis en innovatie en daarmee een toenemend belang van de vier grote steden van Noord-Nederland (hier verder aangeduid als de NG4). Juist in deze steden is de noordelijke kennisinfrastructuur gevestigd. Daarnaast herbergen Groningen-Assen, Leeuwarden en Emmen de belangrijkste concentraties van bedrijvigheid, ICT, cultuur, stedelijk toerisme en wonen in het Noorden.

Tegen deze achtergrond zijn deze vier samenwerkende steden gevraagd hun positie te bepalen voor de periode 2007-2013 en projecten voor te dragen die in het kader van het toekomstige noordelijke ruimtelijke economische beleid kunnen worden uitgevoerd. De NG4 hebben hiervoor ERAC benaderd met het verzoek een beknopt positionerings- en programmeringsdocument op te stellen. Het resultaat ligt voor u.

Boxtel, januari 2006

1. INLEIDING

De steden Groningen, Assen, Leeuwarden en Emmen zijn de steunpilaren van de noordelijke economie. Samen beschikken zij over een enorm economisch potentieel. Werkgelegenheid, stuwende bedrijvigheid, kennisinfrastructuur en arbeidspotentieel zijn geconcentreerd in deze vier grote steden van Noord-Nederland, de NG4. Vergeleken met de rest van het Noorden vinden vooral in de steden hoogproductieve economische activiteiten plaats en kunnen agglomeratievoordelen worden benut. Hierbij gaat het om concentraties van niet-commerciële voorzieningen, arbeidskrachten, stedelijk openbaar vervoer en andere factoren die de centrale positie van de NG4 binnen de noordelijke economie onderstrepen.

De NG4 willen de (potentiële) agglomeratievoordelen uitbouwen en de regionale concurrentiekracht van het Noorden vergroten. Hiervoor moet adequaat worden omgegaan met de bedreigingen waarvoor de steden zich gesteld zien, maar bovenal is het zaak om de in de steden aanwezige sterktes te benutten. In hoofdstuk 1 wordt ingegaan op het speelveld waarbinnen de NG4 gezamenlijk moeten opereren. Het belang van de steden voor de economie van het Noorden wordt vervolgens in hoofdstuk 2 nader belicht aan de hand van een profielschets. In hoofdstuk 3 wordt de ambitie van de NG4 voor de komende jaren beschreven.

1.1 Speelveld

De blik is gericht op steun die effectief bijdraagt aan de realisatie van de Lissabon-agenda. Deze richt zich op de vergroting van de aantrekkelijkheid van regio's en steden, de bevordering van innovatie, ondernemerschap en kenniseconomie en meer en betere banen. Het kabinet onderschrijft deze prioriteitsstelling en heeft deze thema's dan ook tot de kern van de Nederlandse inzet van de Structuurfondsen gemaakt. Het kabinet legt in het NSR de inhoudelijke focus op de prioriteit 'innovatie, ondernemerschap en kenniseconomie'. Daarnaast kent het kabinet in het NSR ook veel belang toe aan investeringen in een aantrekkelijk woon- en werkklimaat, die bijdragen aan economische groei en werkgelegenheid. Hierbij is het aanbrengen van ruimtelijke focus van belang. Om de kenniseconomie te laten gedijen, is een aantrekkelijk ondernemingsklimaat noodzakelijk. Met een op de specifieke regionale of lokale situatie toegespitste investeringsmix kan de aantrekkelijkheid van het vestigingsklimaat verder worden vergroot.

Het kabinet wil de besteding van Structuurfondsmiddelen in Nederland inzetten voor het versterken van het groeivermogen van alle Nederlandse regio's en niet het verminderen van economische verschillen tussen regio's. Dit is ook in lijn met de visie uit de nieuwe gebiedsgerichte economische agenda Pieken in de Delta van het Ministerie van Economische Zaken, die voortkomt uit de ambitie om van Nederland een concurrerende en dynamische economie te maken in een sterk en innovatief Europa. Het ministerie van EZ spreekt in dit verband over het ontwikkelen van de 'Pieken in de Delta', oftewel regio's die een grote bijdrage aan de landelijke en Europese concurrentie- en innovatiekracht kunnen leveren. Het centrale uitgangspunt van het kabinet is het wegnemen van knelpunten die gebiedsspecifieke kansen van nationaal belang in de weg staan.

Het is nu aan de regio's om, gecoördineerd door de regering, met eigen plannen te komen die passen binnen de Europese en nationale prioriteiten. Meer nog dan bij het huidige Kompas voor het Noorden wil het SNN samen met de steden invulling geven aan de nieuwe programma's.

De Strategische Agenda voor Noord-Nederland 2007-2013 zet in op een concurrerende economie met een focus op de stimulering van kennis en innovatie. Voor de verwezenlijking van deze doelstelling is een centrale rol voor de steden essentieel. Met de aanwezige concentratie van kennis, bedrijvigheid, talent en voorzieningen fungeren de grote steden als de motor van de economie van Noord-Nederland. Groningen-Assen, Leeuwarden en Emmen vormen het fundament waarop een groot deel van de noordelijke economie is gevestigd. Bovendien beschikken zij over aanzienlijk potentieel voor verdere economische groei.

Met een extra injectie kunnen deze vier steden de noordelijke economie in een hogere versnelling brengen en tevens een belangrijke bijdrage leveren aan de verwezenlijking van de Europese en nationale doelen.

Het SNN zet daarom in op een aparte positie voor de NG4 binnen het toekomstige ruimtelijk-economische programma voor Noord-Nederland. De steden herkennen hun belangrijke rol voor de noordelijke economie. In het voorliggende document wordt de positionering en de ambitie van de vier steden voor de periode 2007-2013 weergegeven.

2 PROFIELSCHETS

Leeuwarden, Emmen en het nationaal stedelijk netwerk Groningen-Assen spelen in de economie van Noord-Nederland een vitale rol. Zij zijn belangrijke dragers van de noordelijke economie. In de hiernavolgende profielschets worden deze trekpaarden van de noordelijke economie belicht. Verschillende sociaal-economische kenmerken passeren de revue. Daarbij wordt niet alleen ingegaan op de sterke kanten van de steden, maar ook hun zwakke punten en uitdagingen komen aan bod, vanuit de gedachte dat waar het nationale economische beleid in de eerste plaats gefocust is op benutting van de pieken in de Nederlandse delta, Europa ook oog heeft voor de concurrentiekracht en werkgelegenheid in alle regio's.

De economische groei in Noord-Nederland lag in de afgelopen jaren ongeveer op het nationale gemiddelde. In de jaren negentig volgde het Noorden het in internationaal opzicht hoge groeitempo van Nederland, en ook tijdens de recente jaren van recessie heeft het zich niet afwijkend van de rest van Nederland ontwikkeld. Hieruit kan worden opgemaakt dat de economische dynamiek en stabiliteit in het Noorden in vergelijking tot enkele decennia geleden sterk zijn verbeterd. Ook beschikt het Noorden over eigen potenties. Er is genoeg ruimte voor bedrijven van buiten de noordelijke regio, terwijl er met name kansen liggen in een verdere groei van de bestaande (MKB) bedrijven.

De NG4 nemen door de concentratie van bedrijvigheid, kennisinstellingen en arbeidskrachten de belangrijkste plaats in de Noord-Nederlandse economie in. De NG4 zijn een bron voor economische groei en vernieuwing en bieden het culturele werk- en leefklimaat waarin de steeds meer internationaal opererende bedrijvigheid gedijt. Aan de andere kant kennen juist deze steden ook grote sociaal-economische problemen, zoals werkloosheid, sociale uitsluiting, armoede en verloedering.

In de profielschets wordt de stedelijke ontwikkeling, waar mogelijk, afgezet tegen de situatie op regionaal en/of nationaal niveau. Ook wordt in de profielschets aansluiting gezocht bij de hoofdthema's zoals die worden gehanteerd in de Strategische Agenda van het SNN en het NSR inzake de Structuurfondsen voor de periode 2007-2013.

Uit de beschrijving blijkt dat de vier steden, naast tal van onderlinge overeenkomsten, afzonderlijk ook over diverse potenties beschikken die vaak onderling aanvullend zijn en van groot belang zijn voor de toekomstige ontwikkeling van de economie van het Noorden. Samen vormen de NG4 de noordelijke pieken in de delta.

2.1 Wonen

Noord-Nederland is veel minder dichtbevolkt dan Nederland als geheel. Het Noorden onderscheidt zich van de gemiddelde Nederlandse regio als een relatief open gebied, met ruim de helft minder (circa 200) inwoners per vierkante kilometer. Het contrast met sterk verstedelijkte regio's als de Randstad en de bijbehorende grote economische dynamiek is groot. Aan de andere kant biedt het Noorden ruimere mogelijkheden voor wonen en recreëren.

Leef- en verblijfklimaat

De steden Groningen, Assen, Leeuwarden en Emmen hebben de afgelopen jaren al veel geïnvesteerd in de eigen aantrekkingskracht op mensen en bedrijven. De steden kunnen zich laten voorstaan op een hoge kwaliteit van leven. De binnensteden zijn aangepakt, verouderde wijken worden opgeknapt en er ontstaan aantrekkelijke woonmilieus. Er wordt gewerkt aan een verdere uitbreiding van het aanbod van kwalitatief hoogwaardige zorgvoorzieningen, die een gebied bedienen tot ver buiten de eigen gemeentegrenzen. De bereikbaarheid in en naar de steden wordt op verschillende manieren verder verbeterd, de stedelijke kwaliteiten worden beschermd en bewoners en bezoekers kunnen genieten van allerlei spraakmakende evenementen.

De vier steden beschikken over een interessante culturele infrastructuur, met de aanwezigheid van diverse musea, kunstvakopleidingen en tal van podia voor muziek en theater.

De toeristische en recreatieve sector vormt een belangrijk onderdeel van de noordelijke economie.¹ De sector biedt werkgelegenheid aan ruim 30.000 mensen en vormt bovendien een belangrijke inkomstenbron dankzij de bestedingen van de bezoekers. Juist de grote steden in het Noorden hebben een bijzondere meerwaarde voor deze sector. De aanwezigheid van dergelijke aantrekkelijke steden is een belangrijke factor voor toeristen uit binnen- en buitenland bij het kiezen van hun vakantiebestemming en ook als slechtweervoorziening voor de toeristen in het omliggende landelijke gebied. In de NG4 bevinden zich de grootste attracties met onder meer het Dierenpark Emmen, het Groninger Museum en het TT-circuit Assen. De monumentale binnensteden van met name Groningen en Leeuwarden zijn ook grote publiektrekkers. De Groningse binnenstad krijgt op jaarbasis ongeveer 30 miljoen bezoekers. De binnenstad van Assen krijgt jaarlijks nog altijd bijna 9 miljoen bezoekers. Noord-Nederland beschikt met het Expo Centrum FEC in Leeuwarden en het Martiniplaza in Groningen over moderne evenementencomplexen waar tal van spraakmakende beurzen, congressen en evenementen plaatsvinden. Groningen staat landelijk gezien op de vijfde plaats voor wat betreft het aantal zakelijke bezoekers.

Creatieve industrie

De creatieve industrie is in toenemende mate van belang voor de levendigheid en economische bloei van stad en regio. Juist in de kenniseconomie zijn zaken als creativiteit en ondernemerschap heel belangrijk. Creatieve industrie zorgt voor vernieuwing en onderscheidend vermogen van de economische producten. Ook in Noord-Nederland is de creatieve industrie van grote waarde voor de versterking van de noordelijke bedrijfssectorstructuur en het regionale innovatieklimaat. Hierbij gaat het om bedrijven op het gebied van onder meer architectuur, reclame, multimedia, vormgeving en kunst. De creatieve bedrijvigheid is in het Noorden sterk geconcentreerd in de grote steden, en dan vooral in de gemeente Groningen en in mindere mate Leeuwarden, Assen en Emmen. Groningen neemt met 1850 vestigingen bijna een vijfde van alle bedrijven in de creatieve industrie in Noord-Nederland voor haar rekening. Ook heeft Groningen met meer dan 12.000 banen de belangrijkste concentratie van creatieve werkgelegenheid (tegen 40.300 banen in heel Noord-Nederland). Naast het feit dat de creatieve industrie van groot economisch belang is in termen van werkgelegenheid vormt deze bedrijvigheid ook een belangrijk ingrediënt van het regionale woon-, leef- en vestigingsklimaat. Vooral de meer culturele bedrijvigheid zoals musea, galerieën en theaters vormt een belangrijke impuls voor het woon- en leefklimaat en de aantrekkelijkheid van de regio voor toeristen. Een goed voorbeeld is het Groninger museum, een belangrijke attractie voor stad en regio, die zowel zorgt voor directe werkgelegenheid en omzet als grote aantallen bezoekers aantrekt die na het museumbezoek vaak de binnenstad ingaan, waar andere bedrijfstakken zoals de horeca en de detailhandel weer van profiteren.²

2.2 Werken

Bedrijfssectorstructuur

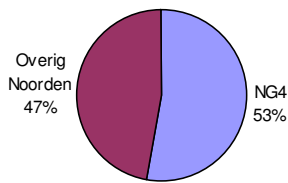
De dienstensectoren zijn in het Noorden hoofdzakelijk geconcentreerd in de vier grote steden. Leeuwarden, Emmen en Groningen-Assen fungeren daarmee dan ook als groeipolen voor bedrijvigheid. Juist dankzij de sterke groei in de zakelijke dienstverlening in de NG4 heeft de werkgelegenheid in Noord-Nederland in de afgelopen jaren toch een vergelijkbaar groeitempo laten zien als op het landelijke niveau. De in gang gezette modernisering van de sectorstructuur in het Noorden begint zijn vruchten af te werpen. Een en ander wordt in deze paragraaf verder verduidelijkt met behulp van een aantal figuren.³

¹ Ministerie van EZ, Pieken in de Delta; Gebiedsgerichte Economische Perspectieven, juli 2004

² Etin adviseurs (in opdracht van VNO NCW Noord), Creatieve pijler onder de Noord-Nederlandse economie?!, januari 2005

³ Op basis van werkgelegenheidscijfers afkomstig uit PWR Groningen, Friesland, Drenthe (2004).

**Zakelijke dienstverlening
(naar werkgelegenheid)**

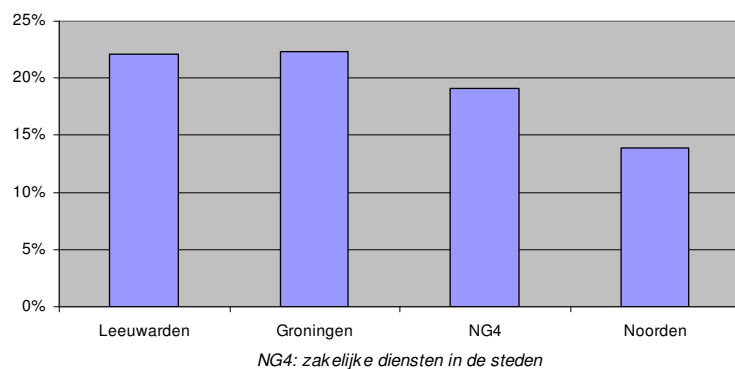
Figuur 1

Stuwende sectoren zoals de industrie en de zakelijke dienstverlening zijn sectoren die meer dan de helft van hun producten buiten de eigen regio afzetten en daardoor inkomsten genereren van buiten de regio. Stuwende bedrijvigheid kan dan ook worden beschouwd als een belangrijke motor van de economie⁴. Wanneer de situatie binnen het Noorden in ogenschouw wordt genomen, blijkt dat de stuwende bedrijvigheid zich voor een groot deel in de steden bevindt. De NG4 nemen circa 37% voor hun rekening. Wanneer wordt gekeken naar een economisch belangrijke sector als de zakelijke dienstverlening, dan komt het aandeel van Leeuwarden, Emmen en Groningen-Assen samen binnen het Noorden zelfs uit op meer dan vijftig procent (zie figuur 1).

Economische groei en innovatie vinden vooral plaats in stuwende sectoren als de industrie en zakelijke dienstverlening. Juist in deze sectoren nemen de NG4 nu al een belangrijke positie in, wat hen bij uitstek geschikt maakt om de komende jaren extra in te investeren. In de grote steden valt de meeste winst te behalen.

De steden Leeuwarden, Emmen en Groningen-Assen hebben elk een eigen belangrijk aandeel in de economie van het Noorden en combineren een mix van eigen identiteit. Leeuwarden en Groningen zijn elk sterk op het gebied van zakelijke dienstverlening (zie figuur 2), een belangrijke stuwende sector waarbinnen bovendien aan innovatie en Research & Development op het gebied van onder meer ICT wordt gedaan.

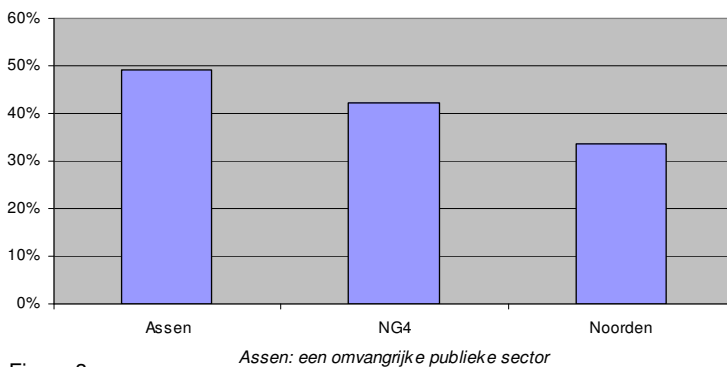
Zakelijke dienstverlening

Figuur 2

De steden Leeuwarden, Emmen en Groningen-Assen hebben elk een eigen belangrijk aandeel in de economie van het Noorden en combineren een mix van eigen identiteit. Leeuwarden en Groningen zijn elk sterk op het gebied van zakelijke dienstverlening (zie figuur 2), een belangrijke stuwende sector waarbinnen bovendien aan innovatie en Research & Development op het gebied van onder meer ICT wordt gedaan.

Niet-commerciële dienstverlening

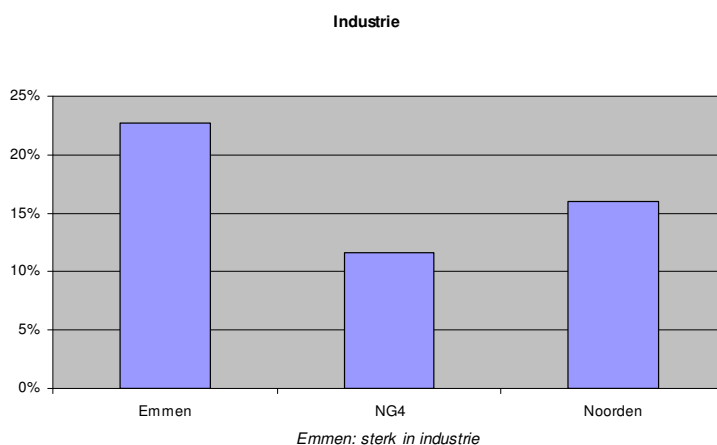

Figuur 3

In de bedrijfssectorstructuur van Assen springt onder andere het hoge aandeel niet-commerciële diensten in het oog, met een groot aantal instellingen in het onderwijs, de overheid en met name de zorg (zie figuur 3).

⁴ Onder stuwende bedrijvigheid worden hier de volgende sectoren verstaan: industrie, handel, commerciële dienstverlening en vervoer en communicatie.

Bij Emmen valt vooral het grote aandeel van de industrie op, dat zowel het landelijke gemiddelde als het noordelijke gemiddelde ruimschoots overstijgt (zie figuur 4). De industrie is een belangrijke motor achter technische vernieuwing, die ook voor de dienstverlenende sector van groot belang is. Tegenover iedere baan in de industrie staat één afgeleide baan in de dienstverlening. Ook kenmerkend voor de industriector in het algemeen is het grote aandeel Research en Development en de hoge exportwaarde.

Figuur 4

Daarnaast valt bij Emmen het relatief hoge aandeel van de landbouw op. Emmen huisvest het grootste areaal glastuinbouw van het Noorden. In deze sector is veel innovatiepotentieel aanwezig. De glastuinbouw wordt gekenmerkt door een goede technologische infrastructuur, een goede logistieke infrastructuur en een hoge mate van kennisuitwisseling.

Arbeidsmarkt

Noord-Nederland telt bijna 1,7 miljoen inwoners, waarvan er ruim 440.000 in de NG4 wonen. De totale noordelijke beroepsbevolking komt uit op 755.000 mensen. Daarvan wonen er ruim 27% in de NG4. De werkgelegenheid in het Noorden is in sterke mate geconcentreerd in de vier grote steden. De NG4 nemen samen circa 38% van alle arbeidsplaatsen in Noord-Nederland voor hun rekening (zie tabel 1).

	Inwoners	Beroepsbevolking	Arbeidsplaatsen
Groningen	179.200	85.700	124.850
Leeuwarden	91.350	41.700	54.700
Assen	61.900	31.500	30.550
Emmen	108.350	48.000	41.100
<i>Totaal steden</i>	<i>440.800</i>	<i>206.900</i>	<i>251.200</i>
Noorden	1.698.850	755.000	653.700
<i>Aandeel steden</i>	<i>26%</i>	<i>27%</i>	<i>38%</i>

Tabel 1

Bron: CBS/PWR (2004)

Ook is de werkgelegenheid in de steden over de afgelopen vijf jaar sneller gestegen dan gemiddeld. In deze periode lag de groei van typisch stedelijke sectoren als zakelijke dienstverlening op 15% tot 19%. Kijkend naar het aantal banen per 1000 inwoners wordt de sterke positie van de NG4 extra benadrukt. Voor de NG4 samen komt dit aantal uit op 570 banen, terwijl voor het gehele Noorden een gemiddelde aantal banen van slechts 385 per 1000 inwoners geldt. In Groningen zijn er zelfs circa 700 banen per 1000 inwoners.

De NG4 vervullen een belangrijke centrumfunctie voor de werkgelegenheid in het Noorden. Zo komt het aantal arbeidsplaatsen in Leeuwarden uit op ruim 54.000, terwijl de beroepsbevolking minder dan 42.000 is. Eenzelfde situatie kan in de stad Groningen worden waargenomen. Weliswaar heeft Groningen te kampen met een relatief hoge werkloosheid, maar daar staat een aantal van bijna 125.000 banen tegenover op een beroepsbevolking van slechts 85.000 mensen.

De zone Groningen-Assen, een nationaal stedelijk netwerk en één van de belangrijkste concentratiegebieden buiten de Randstad, ontwikkelt zich sterk in de zakelijke en niet-zakelijke dienstverlening en biedt in toenemende mate werkgelegenheid aan mensen van buiten de steden.

Ook illustratief voor de belangrijke centrumfunctie van de NG4 voor de werkgelegenheid in het Noorden zijn de hoge pendelpercentages, die voor het overgrote deel voortkomen uit de grote aantallen forensen richting de steden. De gemeente Groningen kent bijvoorbeeld een pendelpercentage van bijna 50%⁵, terwijl in Leeuwarden meer dan de helft van de arbeidsplaatsen wordt ingenomen door mensen die niet in Leeuwarden wonen.

In de jaren vanaf 2000 was de groei van de werkgelegenheid in de NG4 met een gemiddeld jaarlijkse groei van 1,5% hoger dan in het landelijk gebied van het Noorden (minder dan 1%). Met name de gemeente Leeuwarden wist zich dankzij de sterke zakelijke dienstverlening in positieve zin te onderscheiden (zie tabel 2). De verwachting is bovendien dat deze forse banengroei ook de komende jaren zal doorzetten. Het lage gemiddelde groeicijfer voor de gemeente Emmen kan worden verklaard door de hoge conjunctuurgevoeligheid van de industriesector, die in Emmen prominent aanwezig is.

De hoogste groeicijfers worden over het algemeen in de grote steden behaald. Dit beeld komt ook naar voren uit de landelijke arbeidsmarktprognoses voor de komende jaren. De hoogste banengroei wordt – zowel procentueel als absoluut gezien – verwacht in sectoren die in Noord-Nederland vooral geconcentreerd zijn in de vier grote steden, zoals zakelijke dienstverlening en ICT. Dit onderstreept eens te meer het grote belang van de NG4 voor de noordelijke economie.

Leeuwarden: zakelijke dienstverlening

Leeuwarden heeft landelijk een goede naam op het gebied van zakelijke en financiële dienstverlening, dat zich zichtbaar uit in een aantal fraaie gebouwen, waaronder de hoogste toren van Noord Nederland. Leeuwarden is de tweede kantorenstad van Noord-Nederland. Als kantorenstad kan Leeuwarden goed inspelen op de trend dat de groei in werkgelegenheid in steeds sterkere mate in de dienstverlening plaatsvindt. Er is letterlijk de ruimte om te ondernemen.

De centrumpositie van Leeuwarden in de provincie Friesland komt terug in de kracht van met name de financiële en zakelijke dienstverlening en als belangrijke bron voor werkgelegenheid van Leeuwarden en van de regio. In Leeuwarden zijn vele bedrijven en instellingen gehuisvest die het overgrote deel van hun 'omzet' buiten Noord-Nederland genereren. Voorbeelden zijn: AEGON, Achmea, Postbank, Friesland Bank, Cendris, CJIB, Logica CMG.

Groei werkgelegenheid	Gemiddelde jaarlijkse groei in periode 2000-2004 (in %)
Groningen	1,5
Assen	1,9
Emmen	0,1
Leeuwarden	2,2
Totaal NG4	1,5
Overig Noorden	1,3

Tabel 2

Bron: LISA (2004)

Door extra te investeren in de stedelijke centra van de noordelijke economie (de NG4) kan het Noorden als geheel dan ook het meeste profijt behalen. Investerings in de grote steden zullen een groter multipliereffect genereren dan investeringen in de rest van het Noorden.

Naast positieve ontwikkelingen als economische groei en vernieuwing kennen de NG4 ook grote sociaal-economische problemen, zoals armoede en werkloosheid. Net als bij de werkgelegenheid geldt dat de NG4 samen een relatief groot deel van de werkloosheid in het Noorden voor hun rekening nemen, namelijk meer dan eenderde. Uitgedrukt in aantal NWW-ers ten opzichte van de beroepsbevolking blijkt dat de NG4 het zwaar te verduren hebben (zie tabel 3). Het landelijke cijfer aantal NWW-ers op basis van registratie bij het CWI kwam eind 2004 uit op ruim 9% en voor Noord-Nederland als geheel op 11,8%.

⁵ Bureau Statistiek en Onderzoek gemeente Groningen, Pendelcijfers per 1 april 2005

	Aantal NWW-ers (absoluut)	Aantal NWW-ers (percentage)
Groningen	12.432	14,5%
Leeuwarden	6.827	16,4%
Assen	3.740	11,9%
Emmen	7.600	15,8%
Totaal NG4	30.599	14,8%
Noorden	88.907	11,8%
Aandeel NG4	34,4%	

Tabel 3

Bron: CWI (2004)

De grote steden in het Noorden zagen zich met nog hogere percentages geconfronteerd. De stad Groningen kwam uit op 14,5%. Ook de situatie in Emmen en Leeuwarden is niet rooskleurig met respectievelijk 15,8% en 16,4%. Het percentage NWW-ers van de beroepsbevolking van Assen was in 2004 11,9%.

Bedrijfslocaties

De uitgifte van bedrijventerreinen (exclusief zeehavens) per werkzame persoon lag in Noord-Nederland in de afgelopen jaren op een hoger niveau dan in Nederland als geheel. Hoewel de uitgifte zowel op noordelijk als nationaal niveau in vergelijking tot halverwege de jaren negentig is gehalveerd, blijkt hieruit de (relatief) grote aantrekkingskracht van Noord-Nederland als vestigingsregio op bedrijven. De grootste bedrijventerreinen in het Noorden bevinden zich in de vier grote steden. De NG4 investeren in de herstructurering van hun bedrijventerreinen, zodat de terreinen aan de eisen van deze tijd blijven voldoen. Groningen en Emmen behoren zelfs tot de gemeenten met Topprojecten bedrijventerreinen, zoals die zijn aangewezen door het ministerie van EZ in het kader van Pieken in de Delta.

Ook de kantorenmarkt in het Noorden is vrijwel volledig geconcentreerd binnen de steden. Circa driekwart van de kantoren is gevestigd binnen de gemeentegrenzen van de NG4. Uitgedrukt in voorraadcijfers zijn Groningen en Assen samen goed voor ruim 1,5 miljoen m² bvo (bruto vloeroppervlakte). Vooral Groningen doet het ten opzichte van de landelijke ontwikkelingen goed. Leeuwarden doet in Noord-Nederland als kantorenstad van zich spreken met een voorraad van ruim 600.000 m², terwijl Emmen ruim boven 200.000 m² uitkomt⁶. Ook qua aanbodcijfers (in aantal m² verhuurbaar vloeroppervlak) lopen de NG4 binnen het Noorden voorop, met een duidelijke koppositie voor de gemeente Groningen. Dit neemt overigens niet weg dat blijvend geïnvesteerd moet worden om ervoor te zorgen dat deze positieve ontwikkeling doorzet.

Emmen: een sterke positie op de bedrijventerreinenmarkt

Emmen huisvest als moderne en hoogwaardige industriestad de grootste industrieconcentratie van Noord-Nederland. Zowel in de stad Emmen als in het omringende gebied zijn diverse moderne, goed ontsloten industrie- en bedrijventerreinen aanwezig. Er is nog volop ruimte voor bedrijven die zich in Emmen willen vestigen. Op een totaal van ruim 35.000 ha. grondoppervlakte heeft de gemeente 1000 ha. bestemd voor de vestiging van industriële en dienstverlenende bedrijven, ruim 100 ha. is direct uitgiftebaar.

Het bedrijventerrein Bargermeer is het grootste en belangrijkste bedrijventerrein in Noord-Nederland en is zelfs van nationale betekenis. Ook is het één van de belangrijkste economische dragers in de gemeente Emmen en in de provincie Drenthe. Het vormt het hart van de industriële bedrijvigheid in Emmen met een omvang van 646 hectare. In het kader van het project Bargermeer Herstructureren Collectief Ondernemen (Bahco) zal het bedrijventerrein in de komende jaren worden gerevitaliseerd als Topproject.

Daarnaast heeft Emmen op goed bereikbare locaties ruimte gereserveerd voor kantoorfuncties. Emmen biedt ruimte voor grootschalige en internationaal georiënteerde bedrijven, kantoren, groothandel en grootschalige detailhandel, ICT-bedrijven en dienstverleners.

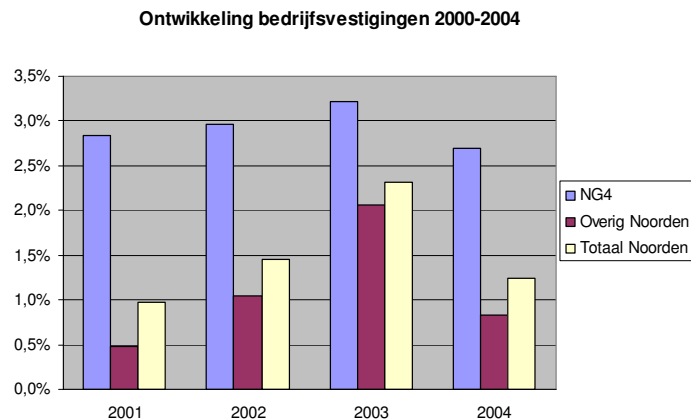
⁶ Gemeente Groningen, Kantorenmonitor 2005, 2005

Een en ander hangt samen met het toenemende aandeel van de kantorenmarkt in het totale aanbod van werklocaties als gevolg van de verdienstelijking van de economie. Door de sterke groei van met name de zakelijke dienstverlening zal de vraag naar kantoorruimte een flinke impuls krijgen. Het overgrote deel van de zakelijke dienstverlening bevindt zich in het Noorden in de steden.

Bedrijvendynamiek

Een indicator die iets zegt over de aanwezige dynamiek binnen de noordelijke economie, is de ontwikkeling van het aantal bedrijfsvestigingen. Deze blijkt zich met name in de vier grote steden te bevinden, waar de groeicijfers beduidend hoger zijn dan in de rest van de noordelijke regio.

Het aandeel startende ondernemingen in Noord-Nederland lag in de periode 1999-2003 op een gemiddelde van 7,2%. Juist de noordelijke steden weten zich qua startersdynamiek in positieve zin te onderscheiden.

Figuur 5

Bron: LISA (2004)

Leeuwarden kende in 2004 een aandeel startende ondernemers van 9% (als percentage van de totale bedrijvenpopulatie), terwijl Groningen in hetzelfde jaar uitkwam op 8%.⁷ Dit onderstreept de ondernemingszin die in het Noorden met name in de steden aanwezig is en daarmee de mogelijkheid om de regionale werkgelegenheid te vergroten. Verder is de verhuisstroom van bedrijven vanuit de rest van Nederland naar het Noorden groter dan andersom, wat een positieve ontwikkeling is voor onder meer de regionale werkgelegenheid.

2.3 Kenniseconomie

In de huidige globaliserende economie kan Noord-Nederland de concurrentiestrijd met productiegebieden in Oost-Europa en de rest van de wereld niet meer winnen op basis van kosten. Versterking van de internationale concurrentiekracht kan alleen door creatie van toegevoegde waarde. Met name in de grote steden is het juiste klimaat aanwezig om sleutelfactoren als kennis en innovatie verder te ontwikkelen.

Kennisinfrastructuur

Noord-Nederland beschikt over een breed aanbod van universitair en hoger beroepsonderwijs. Alle HBO- en WO-onderwijsinstellingen van Noord-Nederland bevinden zich in de NG4. Naast de RuG (Rijksuniversiteit Groningen) als één van de grootste universiteiten van het land liggen er in het Noorden verschillende grootschalige HBO-instellingen en enkele specialistische hogescholen. De meeste van deze onderwijsinstellingen bevinden zich in de steden Groningen en Leeuwarden. Zo zijn er in Groningen de Rijksuniversiteit Groningen (RuG) met 20.930 studenten en de Hanzehogeschool Groningen (HG) met 18.160 studenten. Vanuit de RuG en de HG, die tot de grootste werkgevers in Noord-Nederland behoren, zijn de afgelopen jaren bovendien tientallen bedrijven opgericht. In Leeuwarden studeren in totaal ongeveer 17.000 studenten aan de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden, de Christelijke Hogeschool Nederland en het Van Hall Instituut. Samen met de onderwijsinstellingen in Emmen en Assen is hiermee in Noord-Nederland sprake van een redelijke regionale spreiding van het onderwijsaanbod. In totaal gaat het om ongeveer 58.000 studenten die een opleiding op HBO- of WO-niveau volgen. **Al deze opleidingen zijn geconcentreerd in de NG4.**

⁷ KVK/Handelsregister 2004

De aanwezigheid van een goede kennisinfrastructuur is, naast een belangrijke voorwaarde voor het creëren van een passend arbeidsaanbod, ook van belang voor kennistransfer en het verhogen van het kennisniveau in met name het MKB. De ontwikkelingen op het gebied van innovatie en kennistransfer blijven in het Noorden als geheel wat achter vergeleken met de landelijke ontwikkelingen.⁸ Zo wordt er nog onvoldoende gebruik gemaakt van clustervoordelen en zijn de uitgaven aan Research & Development in het Noorden relatief laag. Alhoewel dit beeld deels vertekend wordt door het feit dat de R&D-afdelingen van de meeste grote multinationals, die de meeste R&D voor hun rekening nemen, niet in Noord-Nederland zijn gevestigd, heeft het Noorden op dit gebied nog een inhaalslag te maken.

Positieve uitzondering zijn de NG4 en dan met name de stad Groningen, waar het R&D aandeel ruim bovengemiddeld is. Dit is vooral te danken aan de aanwezigheid van de *Rijksuniversiteit* Groningen en het Universitair Medisch Centrum Groningen en de vele bedrijven eromheen, waar veel onderzoek en ontwikkeling plaatsvindt.

Recentelijk beginnen de inspanningen in Fryslân geconcentreerd in Leeuwarden om tot een watercluster te komen vruchten af te werpen. Wetsus heeft als nationaal watertechnologisch instituut een vliegende start gemaakt en maakt zich op om een landelijk topinstituut te worden. Wetsus is onderdeel van de Kenniscampus Leeuwarden.

Het zijn dan ook juist de stedelijke gebieden in Noord-Nederland die de potentie hebben om de relatieve achterstand op het gebied van innovatie en kennistransfer in te halen.

Een andere belangrijke voorwaarde om de omslag naar een kenniseconomie te kunnen maken, is de aanwezigheid van voldoende gekwalificeerd personeel. Vergeleken met de Nederlandse beroepsbevolking als geheel heeft de beroepsbevolking in Noord-Nederland gemiddeld een lager opleidingsniveau. In het Noorden heeft 23% van de beroepsbevolking een HBO- of universitaire opleiding afgerond, terwijl dat aandeel landelijk 27% is.⁹ Dit heeft een negatieve invloed op de regionale arbeidsproductiviteit. Positieve uitzondering is de stad Groningen, waar het opleidingsniveau op een bovengemiddeld niveau ligt (45,6% van de beroepsbevolking heeft een HBO- of WO-opleiding).

Groningen-Assen: sterk in kennis en innovatie

Groningen en Assen vormen samen de belangrijkste concentratie van bevolking en werkgelegenheid in het noorden. Groningen heeft een sterk ontwikkelde diensten-, ICT-, biomedische/life science- en energiesector (Energy Valley). In Assen zijn met name de diensten- en de energiesector sterk vertegenwoordigd.

Met de *Rijksuniversiteit* Groningen, de Hanzehogeschool Groningen, het Universitair Medisch Centrum Groningen en tal van kennisintensieve bedrijven zoals de Gasunie en DSM Biologics binnen de gemeente kan Groningen als een echte Kennisstad worden aangeduid. Om het grote innovatiepotentieel in de clusters energie, ICT, nanotechnologie en life sciences ten volle te benutten hebben de RUG, de HG en de gemeente begin 2005 het Akkoord van Groningen gesloten. De partijen hebben zich hiermee verbonden aan een gezamenlijke aanpak voor de komende vijf jaar gericht op het verder uitbouwen van de positie van Groningen als kennis- en innovatiestad.

Evenals Groningen neemt Assen een prominente plaats in binnen Energy Valley. De gemeente streeft naar versterking van de noordelijke kennisinfrastructuur en het stimuleren van (nieuwe) bedrijvigheid en innovatie door middel van toegepast onderzoek. Zo werkt de gemeente Assen nu samen met de NAM, ASTRON, de Hanzehogeschool en de provincie aan de realisatie van een kenniscentrum voor sensortechnologie en meet- en regeltechniek in Assen.

De gemeentelijke inzet sluit nauw aan bij de Europese en nationale prioriteiten op dit terrein. In tegenstelling tot reguliere investeringen in energiebesparing of duurzame energieproductie, die geen prioriteit zijn voor de nieuwe structuurfondsen, wordt in Europees verband wel veel belang gehecht aan investeringen in zogeheten 'eco-efficiënte innovatie'.

⁸ ECORYS-NEI in opdracht van SNN en Ministerie van EZ, Mid Term Review Kompas voor het Noorden, mei 2003

⁹ SNN, Koers op het Noorden 2004, september 2004

ICT

De noordelijke ICT-sector bestaat uit circa 3200 bedrijven, met in totaal ruim 28.000 arbeidsplaatsen. De ICT-sector is een relatief jonge sector waarbinnen sprake is van een snel toenemende werkgelegenheid. Ook heeft de sector een sterk innovatief karakter: meer dan tweederde van de bedrijven heeft in de afgelopen drie jaren nieuwe producten of diensten op de markt gebracht. De meeste bedrijven in deze sector zijn gevestigd in de steden Groningen (met ongeveer eenderde van alle bedrijven), Leeuwarden en Assen. Hierbij gaat het om grote namen als Getronics, KPN, Atos Origin en Logica CMG. Vooral Groningen en Leeuwarden zijn belangrijke centra van ICT-activiteiten. Software, telecommunicatie en financiële diensten zijn in deze steden bovengemiddeld vertegenwoordigd in vergelijking met het landelijk gemiddelde.

Verder is er in de vier grote steden van het Noorden al een goede ICT-infrastructuur aanwezig, met onder meer de Groningse en Friese Internet Exchange, de IBM Blue Gene research computer (de snelste computer van Nederland en de zesde van de wereld) bij de Rijksuniversiteit in Groningen, een vestiging van TNO ICT, het in ontwikkeling zijnde Zernike Science Park en diverse onderwijsinstellingen die ICT-opleidingen aanbieden. De NG4 vormen de aggregatiepunten van het internetverkeer uit hun verzorgingsregio. Het noordelijke verkeer wordt geaggregeerd in Groningen en Leeuwarden (Internet Exchanges) en daarvandaan gelinkt met de internationale knooppunten. De gemeente Leeuwarden heeft op eigen initiatief de Stadsring Leeuwarden aangelegd, een basisstelsel van glasvezelringen (breedbandnetwerk) dat voor iedereen toegankelijk is. Hiermee wordt met name aan bedrijven en instellingen uit de onderwijssector, de gezondheidszorg, de overheid en de sterk opgekomen zakelijke dienstensector een belangrijke voorwaarde geboden om in de kenniseconomie te functioneren. In Groningen is eenzelfde soort breedbandvoorziening aanwezig in de vorm van het Community Network Groningen.

LOFAR/ASTRON

Een in het oog springend project op het gebied van breedband in het Noorden is het LOFAR project. LOFAR (Low Frequency Array) is de nieuwe radiotelescoop die ontwikkeld wordt door het in Dwingeloo gevestigde ASTRON (Stichting Astronomisch Onderzoek in Nederland). Met de inzet van digitale technieken en glasvezelnetinfrastructuur is het mogelijk om alle signalen die door de relatief eenvoudige LOFAR antennes ontvangen worden digitaal te verwerken. Naast de wetenschappelijke en astronomische betekenis heeft LOFAR ook een economische betekenis voor het Noorden. De ontwikkeling van dit netwerk en de digitale gegevensverwerkingstechnieken hebben een zeer innovatief karakter, en zijn onder andere van belang voor de ICT sector. Het wijdvertakte glasvezelnetwerk van LOFAR biedt kansen om Noord-Nederland met supersnel internet te ontsluiten en zal het voor veel bedrijven aantrekkelijk maken zich te vestigen in het Noorden. Het zwaartepunt van de activiteiten ligt in de grote steden, zoals de Blue Gene computer in Groningen en het Integrated Development Lab te Assen, dat zich richt op het (inter)nationaal vermarkten en het stimuleren van toepassingen van de baanbrekende ICT- en radiotechnologische ontwikkelingen uit het LOFAR-project. Ook wordt in Assen bijvoorbeeld gewerkt aan hoogwaardige HBO-opleidingen op het gebied van sensortechnologie en meet- en regeltechniek.

Conclusie

Het huidige vestigingsklimaat in de NG4 biedt een goede basis om de komende jaren verder uit te bouwen. Er is sprake van een relatief goed functionerende arbeidsmarkt met voldoende hooggekwalificeerd personeel, de **bereikbaarheid** in en naar de steden wordt niet gehinderd door lange files zoals in de Randstad (geen agglomeratienadelen) en er is een goede samenwerkingscultuur aanwezig tussen overheden, bedrijven en andere organisaties. De huidige **digitale infrastructuur** in de noordelijke steden voldoet aan alle landelijke maatstaven. Verder zijn de grondprijzen en huisvestingskosten in de steden aantrekkelijk en er is een prettig **woon- en leefklimaat** te vinden, wat een belangrijke factor is voor bedrijven en mensen bij de keuze om zich ergens te vestigen.

In de NG4 is veel **potentieel** voor economische groei aanwezig. Het zijn de concentratiepunten van kennis. De speerpuntsectoren en sleutelgebieden zijn er sterk vertegenwoordigd. Door innovatiebevordering kan de arbeidsproductiviteit, die zich nu (ten opzichte van heel Nederland) nog op een relatief laag niveau bevindt, worden gestimuleerd. Verder kan een verdergaande concentratie van economische activiteiten in de grote steden van het relatief dunbevolkte Noorden nog meer **agglomeratievoordelen** met zich meebrengen, waar extra concentratie van activiteiten in dichtbevolkte regio's als de Randstad juist tot minder productiviteitsgroei kan leiden als gevolg van factoren als ruimtegebrek en congestie.

Om in de toekomst economische groei te realiseren moet Noord-Nederland zich verder ontwikkelen tot een kenniseconomie. Gelet op het belang van kennis en innovatie zal het gewicht van de NG4 voor het Noorden de komende jaren dan ook alleen maar toenemen, zowel direct waar het gaat om groei van de **werkgelegenheid** binnen de NG4, als indirect in de zin van groei van de werkgelegenheid buiten de NG4 op basis van kennis uit de noordelijke **kennisinstellingen**.

De steden Groningen, Assen, Leeuwarden en Emmen zijn steunpilaren van de noordelijke economie. Samen beschikken zij over een enorm economisch potentieel. Extra investeren juist in deze stedelijke centra heeft een positieve spin-off voor het Noorden als geheel. De steden zetten zich op verschillende terreinen in om hun kansen extra te versterken en hebben hierdoor al diverse positieve ontwikkelingen in gang gezet. Dit neemt echter niet weg dat er blijvend geïnvesteerd moet worden om deze ontwikkelingen verder kracht bij te zetten. Er liggen volop kansen in de steden, het is zaak deze kansen te grijpen.

3. AMBITIE

Uit de voorgaande profielschets blijkt duidelijk hoe belangrijk de steden Groningen-Assen, Leeuwarden en Emmen zijn voor Noord-Nederland. Zij zijn de trekpaarden van de noordelijke economie. De NG4 hebben de ambitie om deze positie verder uit te bouwen in de komende jaren. In dit hoofdstuk wordt om te beginnen ingegaan op de ambitie en taakstelling van de NG4 in den brede. De steden zijn verantwoordelijk voor een breed scala aan taken en belangen, waarvoor zij zich de komende jaren met kracht willen inzetten om zo bij te dragen aan welvaart en welzijn in stad en regio. Vervolgens wordt de blik meer in het bijzonder gericht op de ambitie van de NG4 voor de periode 2007-2013 tegen de achtergrond van de prioriteiten uit de Strategische Agenda van het SNN en het Nationaal Strategisch Referentiekader inzake de nieuwe Structuurfondsen.

3.1 Groeiperspectief

De vier steden hebben zonder uitzondering stevige groeiambities, zowel qua inwonersaantal als werkgelegenheid. Bij deze ambities past een breed pakket aan investeringen in voorzieningen, woningaanbod, bereikbaarheid en werklocaties. Doel hiervan is het creëren van vitale steden, met sterke centrumfuncties en een aantrekkelijk woon-, leef- en ondernemingsklimaat. De gemeenten zullen hier in belangrijke mate eigen middelen voor inzetten.

Groningen en Assen hebben de ambitie om verder door te groeien. Het inwoneraantal van Groningen is vanaf 1998 gegroeid van 170.000 naar ruim 180.000 op dit moment. Een verdere groei in 2015 tot 190.000 à 195.000 inwoners wordt voorzien. Ook de werkgelegenheid zal verder toenemen. De ambitie is 135.000 banen in 2010 en een verdere doorgroei naar circa 140.000 in 2015. Voor het realiseren van deze groei en het behouden van een vitale stad zal de gemeente Groningen de komende tien jaar honderden miljoenen investeren in de ontwikkeling van nieuwe woningbouwgebieden (onder andere Meerstad/Eemskanaalzone), bedrijfslocaties (onder meer Westpoort) en wijkvernieuwing. Bij wijkvernieuwing zal naast het revitaliseren van de bestaande woningvoorraad ook worden geïnvesteerd in winkelvoorzieningen, sportaccommodaties en vensterscholen. Verder zal de stad investeren in een aantrekkelijk stadscentrum en (binnen)stedelijke bereikbaarheid.

Assen is vanaf 1998 gegroeid van 56.000 inwoners tot ruim 63.000 in 2005. Een verdere groei tot circa 80.000 inwoners in 2020 wordt nagestreefd. Ook de werkgelegenheid zal verder toenemen. De gemeente heeft de ambitie om het totaal aantal banen met meer dan 12.000 banen te laten groeien tot ruim 45.000 in 2020. Binnen de regio Groningen-Assen zijn voor de verschillende gemeenten taakstellende opgaven gedefinieerd voor woningen en werklocaties. Assen staat voor de taak om 10.000 nieuwe woningen en 260 hectare bedrijventerrein te realiseren voor 2020. De stad zal om de opgaven te realiseren de komende jaren fors investeren in nieuwe woon- en werklocaties (onder meer Kloosterveen II en Assen-Zuid). Daarnaast zal de gemeente, zowel ten behoeve van het wonen als het werken, fors investeren in herstructureringsgebieden (onder meer Stationsgebied en Stadsbedrijvenpark). Samen met de partners in de Regiovisie Groningen-Assen wordt fors geïnvesteerd in de bereikbaarheid van het stedelijk netwerk. Grote projecten in dit verband zijn onder meer Kolibri, de zuidelijke ringweg Groningen en het knooppunt N33/A28.

Emmen zet in op het uitbouwen van de centrumpositie van de stad voor de regio. Emmen doet dit via versterking van de economie en het ontwikkelen van Emmen als attractieve stad. De ambitie is om in 2020 gegroeid te zijn van 108.000 naar 120.000 inwoners. De gemeente zet in op een substantiële groei van het aantal arbeidsplaatsen. Concreet betekent dit een opgave van ruim 7.500 arbeidsplaatsen bovenop de autonome groei. De gemeente streeft daarmee naar een aantal van meer dan 52.000 banen in 2020.

Het versterken van het woon- en leefklimaat wordt bereikt door een verbreding van de woonvoorraad, met name in de hogere segmenten van de woningmarkt. Kwantitatief betekent dit dat er circa 2.500 extra woningen nodig zijn. Naast de ontwikkeling van de nieuwe woonwijk de Delftlanden vindt er in Emmen grootschalige herstructurering van één van de 56 prioritaire VROM-wijken plaats (Emmen Revisited). Een aantrekkelijke stad is een katalysator voor economische groei. Diversificatie van de economie is een opgave voor de grootste industriestad van het Noorden. Projecten als de revitalisering van het bedrijventerrein Bargermeer en de aansluiting van de A37 op de A31 dragen bij aan de versterking van de economische structuur. De drie succesfactoren voor stedelijke aantrekkingskracht zijn kwaliteit, verscheidenheid en bereikbaarheid. Hiervoor maakt Emmen zich de komende jaren sterk.

Leeuwarden wil haar positie als dynamische stad van en voor Friesland en de tweede stad van het Noorden op basis van eigen potentie verder uitbouwen. Om dit te realiseren is het nodig een schaa sprong te maken om draagvlak voor deze positie en daarmee voor de regionale voorzieningen te garanderen. Leeuwarden wil een aantrekkelijke, leefbare gemeente zijn met duurzame en hoogwaardige vestigingsmilieus voor zowel bedrijven als burgers, én een bereikbare stad, voorzien van effectieve transport- en vervoersystemen. Door aanleg van de Haak kan Leeuwarden zich in zuidwestelijke richting uitbreiden. In dit gebied worden circa 6000 nieuwe woningen gebouwd. De komende jaren is er sprake van verbetering van de bestaande woningvoorraad. Hiermee wordt de beoogde inwonersgroei van ruim 91.000 tot 105.000 inwoners per 2020 gefaciliteerd.

Om de groei in de werkgelegenheid te verwezenlijken tot 66.000 banen in 2020 wordt zowel in de ontwikkeling van kantoorlocaties als bedrijventerreinen voorzien. Voor 2020 wil Leeuwarden beschikken over 675.000 m² (bruto vloeroppervlak). Hiervoor wordt de kantorenhook tussen het FEC expocentrum en het station ontwikkeld. Voor 2010 vindt realisatie van kantoren plaats aan de nieuwe Stadsas in het zuidwestelijke deel van Leeuwarden. Door revitalisering van bestaande en de aanleg van nieuwe bedrijventerreinen wil Leeuwarden in 2020 over 475 hectare goed geoutilleerd terrein beschikken. Om de nieuwe uitleg te realiseren evenals de verbinding van deze nieuwe uitleg met de huidige binnenstad te krijgen is een goede infrastructuur nodig. De komende jaren zal hierin geïnvesteerd worden.

3.2 Focus op Lissabon

De NG4 willen hun rol als motor van de noordelijke economie in de komende jaren verder uitbouwen. Hiervoor willen zij fors investeren in de versterking van het vestigingsklimaat voor kennisintensieve bedrijvigheid via onder meer bedrijfslocaties, investeringen in ICT en toerisme en cultuur. In deze paragraaf wordt de ambitie van de NG4 voor de periode van 2007 tot 2013 beschreven in het licht van de Strategische Agenda van het SNN en het Nationaal Strategisch Referentiekader. Het SNN zet voor de komende programmaperiode in op een dynamische kenniseconomie, sterke steden en een vitaal platteland in Noord-Nederland.¹⁰ Het NSR volgt de beleidsinhoudelijke prioriteitstelling van de Europese Commissie en hanteert als centrale doelstellingen achtereenvolgens Attractieve regio's en steden, Innovatie, ondernemerschap en kenniseconomie en Meer en betere banen.

De NG4 hanteren voor de beschrijving van hun ambitie voor de komende programmaperiode een tweetal centrale beleidslijnen met daaronder een aantal thema's en aandachtsvelden waarop de steden de komende jaren met hulp van de Europese EFRO middelen met voorrang willen inzetten. De inzet binnen de beleidslijn "Attractieve steden" is gericht op verbetering van het vestigingsklimaat voor kennisgeoriënteerde bedrijven en het leef- en verblijfklimaat in de steden. Daarbij gaat het onder meer om de revitalisering van bedrijventerreinen, de herinrichting van de binnenstad en investeringen ten behoeve van toerisme. Binnen de beleidslijn "Kennis en innovatie" stellen de NG4 zich onder andere het ontwikkelen van kansrijke sectoren tot doel alsook het versterken van het midden- en kleinbedrijf en de verbetering van de kennisinfrastructuur.

¹⁰ De voor de grote steden relevante beleidsvelden kenniseconomie en stedelijk vestigingsklimaat zijn door het SNN elk nader uitgewerkt in een verdieppingsdocument ("De Koers verlegd: Aanpak tot transitie naar een kenniseconomie in Noord-Nederland" respectievelijk "Concurrerend vestigingsklimaat in stedelijk gebied: Noord-Nederland op weg naar de kenniseconomie").

De ambitie van de NG4 wordt concreet verwoord aan de hand van projectvoorbeelden. Met deze projecten denken de NG4 hun beleidsdoelen te kunnen realiseren en een belangrijke bijdrage te kunnen leveren aan de verwezenlijking van de nationale en Europese doelstellingen. Voor alle duidelijkheid wordt benadrukt dat het hier geen definitieve en uitputtende opsomming betreft. Ook andere (stedelijke) projecten kunnen wat betreft de NG4 in aanmerking komen, terwijl de geselecteerde projecten niet noodzakelijkerwijs hun definitieve beslag hoeven te krijgen op de wijze zoals hier beschreven staat.

Verder richt de hier verwoorde ambitie zich in de eerste plaats op de inzet van de EFRO Doelstelling 2 gelden die voor Noord-Nederland beschikbaar zullen komen.

3.2.1 Attractieve steden: wonen en werken in een aantrekkelijke en dynamische omgeving

Onder de noemer van attractieve steden moeten de juiste randvoorwaarden worden gecreëerd, waarbinnen het innovatieve vermogen van steden tot bloei kan komen. Anders gezegd: de kenniseconomie gedijt alleen in een aantrekkelijk ondernemingsklimaat. De kwaliteit van de omgeving is daarbij een belangrijke factor. De inzet van de Europese structuurfondsen in Nederland moet daarom ook gebruikt worden voor investeringen in een aantrekkelijk woon- en werkklimaat, om bij te dragen aan economische groei en werkgelegenheid. Attractieve steden zijn een noodzakelijke voorwaarde om het regionale innovatievermogen te kunnen stimuleren en daarmee de concurrentiekracht te vergroten.

De NG4 streven naar een **concurrerend vestigingsklimaat** in stedelijk gebied. Een streven waar ook het Noorden als regio bij gebaat is, gelet op de belangrijke centrumfunctie van de NG4 binnen de noordelijke economie, welke ook duidelijk naar voren is gekomen uit de profielschets. Uiteindelijk zal heel Noord-Nederland ook de vruchten plukken van investeringen in attractieve noordelijke steden. De focus is dus gericht op het vergroten van de aantrekkelijkheid van de NG4 voor wonen en werken. De NG4 willen dit bereiken langs verschillende wegen.

De NG4 zetten in op de ontwikkeling van vestigingslocaties voor **kennisgeoriënteerde bedrijvigheid**. Naast maatregelen om de kenniseconomie aan te jagen zal er ook voorzien moeten worden in passende bedrijfslocaties en bedrijfshuisvesting in de vorm van incubators. Rondom de universiteit, hogescholen en (academische) ziekenhuizen moeten voorwaarden worden geschapen voor de vestiging van aan die kennisinstellingen gerelateerde bedrijvigheid. Hierbij zal het met name gaan om bedrijvigheid op het gebied van energie, het watercluster, commerciële zorg, ICT/LOFAR, agribusiness en life sciences.

Versterken ondernemingsklimaat door revitalisering

De NG4 dragen bij aan de ontwikkeling van een sterke economische structuur in Noord-Nederland. De revitalisering van bedrijventerreinen in de steden vormt een stuwende kracht voor verdere economische ontwikkeling.

Leeuwarden gaat het oudste grote terrein van Fryslân, Leeuwarden West en het naastgelegen Newtonpark revitaliseren. Op het terrein (ca. 190 ha) is sprake van leegstand. Om het terrein weer aan moderne eisen te laten voldoen worden ingrepen in de openbare infrastructuur uitgevoerd, wordt de bereikbaarheid verbeterd en worden rotte plekken gesaneerd. Door de revitalisering wordt het terrein aantrekkelijker voor nieuwe vestigers en zullen bedrijven zich beter kunnen ontwikkelen.

Groningen maakt zich sterk voor de ontwikkeling van het bedrijfengebied Zuidoost als één van de belangrijkste bedrijfencenters van Noord-Nederland. Het terrein staat op de EZ-lijst van top 50-bedrijventerreinen met 16.000 arbeidsplaatsen, 650 bedrijven en 550 ha. Delen van Zuidoost worden nu al gerevitaliseerd, de komende jaren zal dit versterkt worden doorgezet met als doel een versterking van het ondernemingsklimaat.

Assen revitaliseert het Stadsbedrijvenpark, het oudste en grootste bedrijfenterrein (ca. 280 ha. en 480 bedrijven) van de stad. Het terrein grenst aan het stationsgebied en de binnenstad. De gemeente ziet hier mogelijkheden voor functieverandering (hoogwaardige bedrijvigheid, kantoren en eventueel woningbouw). Om het terrein te laten voldoen aan de eisen van de moderne tijd worden maatregelen genomen om bereikbaarheid en uitstraling te verbeteren.

Emmen huisvest als moderne en hoogwaardige industriestad de grootste industrieconcentratie van Noord-Nederland. Het bedrijfenterrein Bargermeer vormt met een omvang van 646 hectare het hart van de industriële bedrijvigheid in Emmen. Het project Bargermeer Herstructureren Collectief Ondernemen (Bahco) richt zich op de revitalisering van Bargermeer in de komende jaren en beoogt een kwalitatief hoogwaardig en duurzaam bedrijfenterrein te realiseren.

Het verbeteren van het noordelijke vestigingsklimaat voor kennisgeoriënteerde bedrijven kan worden bereikt door middel van het creëren van aantrekkelijke locaties in de directe omgeving van kennisinstellingen, maar ook door verouderde bedrijventerreinen voor nieuwvestiging geschikt te maken. Mede vanuit deze gedachte willen de NG4 bestaande grootschalige (boven)regionale **bedrijfslocaties** revitaliseren, zodat deze ook in de toekomst aantrekkelijk blijven als vestigingsplaats¹¹. De NG4 willen, met nauwe betrokkenheid van het bedrijfsleven, parkmanagementorganisaties opzetten om te komen tot een duurzaam beheer van bedrijventerreinen. Kennistransfer met de nabije kennisinstellingen is daarbij een belangrijk aandachtspunt.

De NG4 willen de komende jaren inzetten op een goed vestigingsklimaat waar het door aanwezigheid van cultuur en voorzieningen prettig wonen en werken is. Om mensen aan de stad te binden is het noodzakelijk hoogwaardige en gevarieerde **woonmilieus** te kunnen aanbieden. De aantrekkelijkheid van de grote steden als vestigings- en woonplaats wordt vergroot door een uitgebreid aanbod aan voorzieningen. Een levendig cultureel klimaat is essentieel voor het aantrekken van dynamische, jonge mensen die belangrijk zijn voor het aanjagen van creativiteit en innovatie in de steden, waarmee de noordelijke steden als echte “creative cities” op de kaart worden gezet.

De NG4 willen ook inzetten op het stedelijk toerisme door gebruik te maken van de aanwezige topattracties en voorzieningen en deze verder uit te bouwen, zoals het TT-circuit Assen dat in de toekomst een nationaal evenemententerrein moet worden. Naast de topattracties gaat het om een bredere beleving van cultuurhistorie, theater, muziek, tentoonstellingen en festivals. Voor het versterken van het imago en de uitstraling van de steden willen de NG4 de komende jaren blijvend investeren in **cultuur en toerisme**.

Naast fysieke ingrepen gericht op met name de binnensteden is het van belang culturele activiteiten zoals tentoonstellingen en manifestaties te organiseren die (inter)nationaal tot de verbeelding spreken. De NG4 krijgen hierdoor een levendig, dynamisch klimaat wat onder meer bijdraagt aan een goed woonklimaat.

Ontwikkeling binnensteden

De vier grote steden zullen in de komende jaren fors investeren in de aantrekkelijkheid van de binnensteden. Het brede aanbod van cultuur, voorzieningen en winkels is niet alleen belangrijk voor het woon- en leefklimaat en het ondernemingsklimaat van het Noorden, het levert ook een belangrijke bijdrage aan de functie van de binnensteden als elk-weerveerzorging in het toeristisch recreatief bezoek.

Voor Groningen is de belangrijkste opgave om de kwaliteit van de drukbezochte Groninger binnenstad te verhogen. Centraal hierin staat de grootscheepse aanpak van de oostzijde van de Grote Markt inclusief het realiseren van het Huis voor de informatie en geschiedenis.

Eén van de belangrijkste projecten in de Binnenstadsvisie van Assen is de ontwikkeling van het Erfgoedkwartier. De uitbreiding van het Drents museum, binnen de context van de historisch waardevolle bebouwing aan de Brink, staat daarbij centraal.

De historische en monumentale binnenstad van Leeuwarden, de culturele hoofdstad van de Friese cultuur, vormt het podium van cultuur en evenementen en is een toeristisch verblijfsgebied bij uitstek. Water vormt de leidraad van stad en omgeving. De plannen voor het Nieuw Zaailand inclusief een Nieuw Fries Museum zullen de binnenstad nog aantrekkelijker maken.

Voor het stadshart van Emmen is het Masterplan Emmen Centrum opgesteld. Trekker van formaat is met name het Dierenpark Emmen. De omgeving van het dierenpark zal vanuit verschillende ontwikkelingslijnen (zoals leisure, stedelijk toerisme, cultuur) verder worden opgepakt om de economische dynamiek te vergroten.

¹¹ Het gaat hier met name om het bedrijventerrein Bargermeer in Emmen, Groningen Zuidoost, stadsbedrijvenpark Assen en bedrijventerrein Leeuwarden-West, en gastuinbouwontwikkeling in Emmen.

3.2.2 Kennis en innovatie: de motor voor regionale ontwikkeling

De noordelijke economie moet zich verder ontwikkelen tot een kennisintensieve economie. Innovatie staat hierbij centraal. Met het Kompas voor het Noorden is een start gemaakt met dit transitieproces. In de jaren na 2006 moet dit proces worden doorgezet. Juist de vier grote noordelijke steden hebben de potentie om dit te realiseren, zo is gebleken uit de hiervoor opgenomen profielschets.

Het fundament van de noordelijke kenniseconomie bevindt zich in de NG4. In deze steden is de bestaande werkgelegenheid geconcentreerd en is het overgrote merendeel van de noordelijke onderwijs- en onderzoeksinstellingen gevestigd. Om dit potentieel te benutten moet met voorrang worden geïnvesteerd in de NG4.

Noord-Nederland beschikt over drie (potentiële) **sleutelgebieden** voor kennis en innovatie volgens de definitie van het Nationaal Innovatieplatform. Binnen deze technologieterreinen kan het Noorden in potentie meedraaien in de internationale top.

Het gaat om de volgende drie sleutelgebieden:

- Energy Valley
- Watercluster
- ASTRON/LOFAR

Daarnaast kent het Noorden een aantal **speerpuntsectoren uit de strategische agenda** met een aanzienlijk innovatiepotentieel. Het gaat hierbij om de volgende sectoren:

- Agribusiness
- Chemie
- Commerciële zorg
- ICT
- Life sciences
- Scheepsbouw
- Toerisme

Uit de profielschets in hoofdstuk 2 is gebleken dat de NG4 het brandpunt vormen van kennisinstellingen en kennisintensieve bedrijvigheid in de drie sleutelgebieden evenals in een groot aantal van de genoemde speerpuntsectoren, met name de sectoren chemie, life sciences/nanotechnologie, ICT (waaronder creatieve industrie) en agribusiness. De NG4 willen de aanwezige potentie binnen deze sleutelgebieden en speerpuntsectoren benutten en de bedrijvigheid binnen deze sectoren stimuleren. Hierbij kan worden gedacht aan strategische projecten ter versterking van de kennispositie van instellingen, zoals de Medische databank, het stimuleren van toponderzoeksinstituten en het uitbouwen van de kennispijler van Energy Valley.

Ontwikkeling kennislocaties

De NG4 zijn sterk in een groot aantal van de sleutelgebieden en speerpuntsectoren van de Strategische Agenda. Om de ontwikkeling van deze innovatieve sectoren te faciliteren worden kennislocaties rondom de noordelijke kennisinstellingen ontwikkeld. Aan de ontwikkeling hiervan liggen veelal convenanten of samenwerkingsovereenkomsten ten grondslag.

Groningen zet in op de (door)ontwikkeling van het Zernike Science Park en de gebieden rondom het UMCG en Martiniziekenhuis. De focus ligt hier met name op life sciences en ICT. Assen zet in op de ontwikkeling van het kenniscentrum Sensortechnologie en Meet- en Regeltechniek, dat in samenwerking met Astron, de NAM, de Hanzehogeschool en de provincie Drenthe wordt ontwikkeld. Verder zet Assen in op het accommoderen van de verdere ontwikkeling van de energiesector en de commerciële zorg.

Emmen is samen met de Hogeschool Drenthe, de provincie Drenthe, het Drenthe College en het bedrijfsleven bezig met de ontwikkeling van de Kenniscampus. De Kenniscampus Emmen richt zich op de kansrijke sectoren chemie (high-chem cluster), de maakindustrie (transformatie naar innovatieve industrie) en transport en logistiek.

Leeuwarden zet in nauwe samenwerking met de kennisinstellingen eveneens in op de ontwikkeling van een kenniscampus. Het gaat hier om een combinatie van businesspark en schoolcampus waar bedrijven en kennisinstellingen elkaar ontmoeten en waar ook recreatieve en commerciële functies worden ondergebracht. De focus in Leeuwarden ligt op sterkten voor Leeuwarden, te weten watertechnologie (Wetsus) en energie, ICT (dataverwerking en dataopslag) en life sciences/Agrifood.

In de kenniseconomie zijn samenwerkingsverbanden in toenemende mate van belang voor het regionale innovatievermogen. Het gaat hierbij zowel om samenwerking binnen de kennis/innovatiegebieden als er tussen. Juist op het grensvlak van technologieën doet zich vaak innovatie voor. De bedrijvigheid in de noordelijke speerpuntsectoren en sleutelgebieden is sterk internationaal gericht. Voor sectoren als bijvoorbeeld ICT, energie en life sciences dienen de relaties in het buitenland verder uitgebouwd te worden.

Bijzondere aandacht gaat uit naar de ICT-sector. Om de ontwikkeling van de ICT-sector te versterken zal er fors geïnvesteerd moeten worden in de infrastructuur. De NG4 zetten vooral in op de ontwikkeling van ICT diensten, het gebruik van **ICT** en het verbeteren van de elektronische dienstverlening.

De NG4 willen Structuurfondsmiddelen inzetten voor het stimuleren van **kennistransfer** en het creëren van nieuwe bedrijvigheid. Om de transitie naar een kenniseconomie te stimuleren willen de NG4 de samenwerking tussen kennisinstellingen en **(midden- en klein)bedrijven** bevorderen. Hiermee kunnen vraag en aanbod beter op elkaar worden afgestemd en kan kennistransfer worden bewerkstelligd. Ook zal het ontstaan van (techno)starters vanuit de kennisinstellingen worden gestimuleerd. De focus zal hierbij in de eerste plaats liggen op de kansrijke sectoren waarbinnen de noordelijke steden al een sterke positie en/of veel potentie hebben, zoals life sciences. Vanuit toonaangevende instellingen op dit gebied zoals de RuG en het UMCG is de afgelopen jaren al een fors aantal spin-offs voortgekomen. Deze ontwikkeling moet verder worden ondersteund.

SLOTWOORD

In voorliggend rapport hebben de NG4 hun visie en ambitie voor de komende jaren vastgelegd. De NG4 zien voor zichzelf een belangrijke rol weggelegd als het gaat om de regionaal-economische ontwikkeling van Noord-Nederland. Uit de profielschets is gebleken dat de NG4 de centra zijn met een aantrekkelijk en dynamisch woonmilieu en over de voorwaarden beschikken voor verdere economische groei: aanwezigheid van kenniscentra, innovatief vermogen, aantrekkelijke woonmilieus, werkgelegenheid en groeisectoren.

Met andere woorden: **de NG4 zijn de pieken in Noord-Nederland.**

Natuurlijk gaan de NG4 de komende jaren zelf investeren in hun toekomst. Echter, ten einde de visie en alle ambities om te kunnen zetten in concrete projecten en resultaten is aanvullende financiering noodzakelijk. Daarbij wordt gedacht aan financiering door de provincies, de Ministeries en de Europese Commissie. Hoewel op dit moment nog niet geheel duidelijk is hoeveel middelen er in de toekomst uit de verschillende potten beschikbaar komen voor Noord-Nederland, pleit de NG4 wel voor een substantieel deel hiervan. Met voorliggend document, waarin het belang én de potenties van de NG4 in Noord-Nederland zijn beschreven, wordt deze claim onderbouwd.

In de komende maanden zal meer duidelijkheid komen over de verdeling van de middelen en de uitvoering van de programma's. Voor de NG4 is het van belang dat ze actief betrokken worden tijdens de voorbereiding van, besluitvorming over en uitvoering van programma's. Op deze wijze kunnen ze zichzelf beter positioneren en hun financiële claim onderbouwen. Betrokkenheid in besluitvorming is een must voor de NG4.